O‘ZBEKISTONDA “YASHIL IQTISODIYOTNI” JORIY QILISH IMKONIYATLARI

Maksumova Dildora Alisherovna
O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodyot va moliya vazirligi bosh mutaxassisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.13809451

Annotatsiya. *Bugungi kunda sayyoramizga qanchalik ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishimiz katta rol o'ynaydi. Ko'p yillar davomida odamlar global muammolar haqida o'ylar ekan, atrof-muhit muammolari mavzusiga qayta-qayta murojaat qilishdi. Ozon qatlamining qisqarishi, global isish, dunyo okeanining ifloslanishi va boshqa ko'plab muammolar aynan Yerga beparvo munosabat tufayli yuzaga kelgan. “Sayyoramizni asrang” shiori nafaqat O‘zbekiston aholisi, balki sayyoramizning har bir aholisi uchun ham asosiy vazifa bo’lib qolmoqda.*

Global isish, qurg'oqchilik va chang bo'ronlari kabi tabiiy ofatlar. Bunga o'zimiz bo'lmasak kim aybdor? Sanoat faoliyatining o‘zi tabiatimizga zarar yetkazadi. Suv havzalari va havoning ifloslanishi tabiatga juda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ifloslangan suv havzalari suv jonzotlarini zaxarlab, ularning sonini sezilarli darajada kamaytiradi. Dengiz mahsulotlarini iste'mol qiladigan odamlar davolab bo'lmaydigan kasalliklarga duchor bo'lishdan qo'rqishadi. Havo-chi, iflos havo inson salomatligiga salbiy ta'sir qiladi. Kosmosga raketa uchirilishi bilan birga iflos havo ozon teshiklarini keltirib chiqaradi. Bu global isishning bevosita natijasidir. Yozda dahshatli issiqlik va qishda chidab bo'lmas anomal sovuq bu davrlarda ko'plab hayvonlarning o'limiga sabab bo'ldi. Toshkentda kuzatilgan barcha yillar davomida iyun oyining eng yuqori harorati 43°C (2023 yil iyun). Bu nafaqat mamlakatimizda sodir bo'layotgan qurg'oqchilikning bevosita sababidir. Orol dengizining qurishiga nafaqat ekinlarni sug'orish uchun suvning samarasiz taqsimlanishi, balki isish ham ta'sir ko'rsatdi.

Kalit so'zlar*: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologik manfaatlar, qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligi, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy imtiyozlar, innovatsiyalar, atrof-muhitning ifloslanishi.*

Muqaddima.

Tez texnologik taraqqiyot va iqlim o‘zgarishi davrida barqaror rivojlanish va ekologik mas’uliyat masalalari jahon hamjamiyatining kun tartibidagi asosiy masalasiga aylanib bormoqda[1]. Boy tabiiy resurslar va noyob geografik joylashuvga ega O‘zbekiston yashil iqtisodiyotni – rivojlanishga innovatsion va barqaror yondashuvni amalga oshirish imkoniyatlari chorrahasida turibdi.

Ushbu maqola yashil texnologiyalar va tamoyillarga o'tishda keladigan salohiyatni chuqur tahlil qiladi. Biz O‘zbekistonning hozirgi ekologik holatini ko‘rib chiqamiz, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish istiqbollarini yoritib beramiz, iqtisodiy foyda va ijtimoiy imtiyozlarni muhokama qilamiz va barqaror rivojlanishga erishish uchun aniq tavsiyalar beramiz. Bularning barchasi O‘zbekiston va uning fuqarolari uchun yashil kelajak yaratish yo‘lidagi muhim qadamlardir.

Zamonaviy dunyoda barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot masalalari muhim va dolzarb bo‘lib bormoqda. Boshqa ko‘plab davlatlar kabi O‘zbekiston uchun ham yashil iqtisodiyotga o‘tish strategik zarurat hisoblanadi. Ushbu mavzuning dolzarbligini ta'kidlaydigan bir nechta jihatlar mavjud bo’lib, ular:

1. Global tendentsiyalar: iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi kabi global muammolardan kelib chiqqan holda, mamlakatlar barqaror va ekologik toza texnologiyalarga o'tish zarurligiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda.

2. Iqtisodiy foyda: Yashil amaliyotlarni qabul qilish energiya xarajatlarini kamaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va global raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

3. Ijtimoiy ehtiyojlar: Atrof-muhit muammolari haqida xabardorlikning o'sishi barqaror rivojlanishga bo'lgan jamoatchilik qiziqishini, shuningdek, yanada mas'uliyatli iqtisodiy amaliyotlarga bo'lgan talablarni rag'batlantiradi.

Tadqiqot usullari.

Maqolada ilmiy ishda faktlarni tizimlashtirishga xizmat qiluvchi quyidagi universal usullardan foydalanildi: tahlil; sintez; analogiya; chegirma; induksiya; umumlashtirish; abstraksiya.

Natijalar.

Yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanish va qayta tiklanadigan resurslardan maksimal darajada foydalanish tamoyillariga asoslanadi.

Yashil iqtisodiyot – resurslardan samarali foydalanish, tabiatni asrash va atrof-muhit ifloslanishining oldini olishga asoslangan barqaror iqtisodiy tizimni yaratishga qaratilgan kontseptsiya va rivojlanish modelidir.[2] Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillariga qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishga o‘tish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, ekologik toza texnologiyalarni ishlab chiqish, resurslardan samarali foydalanish tamoyillari, yashil ish o‘rinlarini yaratish va ekologik jihatdan mas'ul korxonalarni qo‘llab-quvvatlash kiradi. Yashil iqtisodiyot uzoq muddatli barqarorlik va barcha uchun farovonlikka erishish uchun iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish o'rtasida muvozanatni yaratishga intiladi.

Yashil iqtisodiyotning maqsadi kelajak avlodlarga zarar yetkazmasdan, bugungi avlod ehtiyojlariga javob beradigan barqaror rivojlanishga erishishdir.

Yashil iqtisodiyotni shakllantirish bosqichlari.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etish imkoniyatlarini o‘rganish tizimli va ko‘p bosqichli yondashuvni talab qiladi. Keling, yashil iqtisodiyotni joriy etish bosqichlarini ko'rib chiqaylik:

1. Atrof-muhit va iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish:

- Birinchi bosqichdan O‘zbekistondagi mavjud ekologik va iqtisodiy vaziyatni tahlil qilishdan boshlaylik. Biz ifloslanish, tabiiy resurslardan foydalanish va energiya infratuzilmasi bo'yicha ma'lumotlarni to'playmiz.

2. Yashil iqtisodiyot tamoyillarining nazariy sharhi:

- Biz yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari, jumladan, resurslardan samarali foydalanish, barqaror ishlab chiqarish va qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni nazariy tahlil qilish bilan davom etamiz.

3. Inson ta'sirini tahlil qilish:

- Uchincni bosqich inson faoliyatining O‘zbekiston ekologiyasiga ta’sirini o‘rganishga bag‘ishlanadi. Yerdan foydalanish o'zgarishi, issiqxona gazlari chiqindilari va tabiiy resurslardan foydalanishni ko'rib chiqamiz.

4. Potentsial foyda va iqtisodiy manfaatlarni baholash:

- Keling, yashil amaliyotlarni joriy etishning potentsial iqtisodiy foydalarini baholash bilan oldinga boramiz. Shunigdek, yangi ish o‘rinlari yaratish, sarmoyalarni jalb qilish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlarini ko‘rib chiqamiz.

Yashil iqtisodiyotni amalga oshirish bosqichlari.

1. Strategiyani ishlab chiqish. Ushbu bosqichda yashil iqtisodiyotni amalga oshirish va yanada rivojlantirish bo‘yicha belgilangan maqsad va vazifalar ko‘rib chiqiladi. Har bir sohaning ahvoli tahlil qilinib, modernizatsiya va islohotga muhtoj jihatlari belgilab olinadi.

2. Atrof-muhitni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi qonunlarni joriy etish. Samarali ekologik toza davlatga aylanish uchun ekologik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida qonunchilik bazasiga o‘zgartirishlar kiritish zarur.

3. Investitsiyalarni jalb qilish. Yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirish uchun katta mablag‘ talab etiladi, shuning uchun ekologik toza loyihalar va texnologiyalarga investitsiyalarni jalb etishga e’tibor qaratish lozim.

4. Ta'lim va tarbiya. Yashil iqtisodiyotning gullab-yashnashi va muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlash uchun ekologik texnologiyalar, energiyani tejash, chiqindilar va resurslarni boshqarish va hokazolar sohasida ishlay oladigan yuqori malakali kadrlarga ega bo'lish zarur.[3] Bundan tashqari, keyingi rivojlanish uchun tegishli ta'lim berilishi lozim.

Munozara.

Yashil iqtisodiyotni joriy etish inson uchun ham, tabiat uchun ham muhim rol o‘ynaydi. Sayyorada yashab, biz uni himoya qilishimiz kerak, chunki harakatlarimizning oqibatlari bizga bevosita ta'sir qiladi. Ko'chalarni tashlab, avtomashinalardan foydalangan holda biz nafas olayotgan havoni ifloslantiramiz, lekin agar biz daraxtlar eksak va tabiat uchun zararsiz texnologiyalardan foydalansak, insonning turmush darajasi kattalik darajasiga ko'tariladi.

Yashil iqtisodiyot insoniyatning hayot sifatini yaxshilash uchun yaratilgan bo'lib, uning xususiyatlari quyidagilardan iborat: ekologik texnologiyalardan foydalanish, resurslarni saqlash va ulardan oqilona foydalanish, chiqindisiz ishlab chiqarish.

Shunday qilib, yashil iqtisodiyotni joriy etish jamiyatning barqaror rivojlanishi va tabiatni muhofaza qilishning muhim omilidir[4]. Shuning uchun O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot joriy etilishi kerak.

Natijalarni monitoring qilish va baholash.

1. Monitoring va baholash tizimi.

Maqsad: Atrof-muhitning ekologik holatini muntazam monitoring qilish.

Harakatlar: Atrof-muhit ko'rsatkichlari monitoringi tizimini joriy etish, ma'lumotlarni to'plash.

2. Yashil iqtisodiyot tamoyillari samaradorligini tahlil qilish.

Maqsad: muammolarni bartaraf etish uchun atrof-muhitga zarar yetkazadigan jihatlarni aniqlash.

Harakatlar: Keyingi harakatlarni amalga oshirish uchun yuqori sifatli texnologiyalar va yuqori malakali xodimlardan foydalanish.

3. Yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish.

Maqsad: aholini yuqori turmush darajasi bilan ta'minlash.

Harakatlar: strategiyalarni ishlab chiqish, tabiatga beparvolikning oldini olish uchun qonunlarni amalga oshirish.

Xulosa.

O‘zbekistondagi ekologiyaning bugungi holati bilan faxrlanadigan narsa yo‘q. Ayni paytda O‘zbekiston dunyoning eng ifloslangan davlatlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston atrof-muhit sifati bo‘yicha dunyoda 106-o‘rinni egalladi. Asosiy muammolar tuproqning degradatsiyasi va sho'rlanishi, suv resurslarining yomonlashishi, havoning ifloslanishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishidir.

Bu vaqtga kelib, atrof-muhit masalalari bo'yicha ko'plab partiyalar o'tkazildi. Endi O‘zbekiston ekologik toza davlatga aylanish yo‘llarini izlamoqda. Yig‘ilishlar o‘tkazilib, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish borasida Prezident qarorlari qabul qilinib, seminar va yig‘ilishlar o‘tkazilib, chiqindisiz ishlab chiqarishning yangi texnologiyalari joriy etilmoqda. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot tamoyillari joriy etilmoqda.

Ushbu maqolada biz yashil iqtisodiyotni qabul qilish, tabiatni muhofaza qilish va resurslardan oqilona foydalanish muhimligini ko'rib chiqdik. Yashil iqtisodiyot - bu tabiat in'omlarini tiklash va jonlantirish usuli. Maqolada taklif qilingan usullardan foydalanib, har bir inson mamlakat ekologiyasiga hissa qo'shishi mumkin.

Keyingi istiqbollar.

Yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish va rivojlantirish mamlakatimizni dunyoning eng ekologik toza davlatlari qatoriga olib kirishi kutilmoqda. Bunday yondashuv hayot sifatini va umuman tabiatni yaxshilashi mumkin.

O‘zbekiston oldida yashil iqtisodiyotga asoslangan barqaror rivojlanish istiqbollari ochilmoqda. Taklif etilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirish, jumladan, energetika sohasini diversifikatsiya qilish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va biznesni jalb qilish nafaqat atrof-muhitni yaxshilash, balki iqtisodiy o‘sish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga yordam beradi.

Yashil tashabbuslarni amalga oshirishni davom ettirish davlat va nodavlat ishtirokchilarning yaqin hamkorligini talab qiladi. Bu, shuningdek, atrof-muhit muhimligini tushunadigan va barqaror amaliyotga o'tishga qaratilgan sa'y-harakatlarni qo'llab-quvvatlashga tayyor bo'lgan jamiyatning faol ishtirokini o'z ichiga oladi.[5]

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan davrda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tasdiqlandi. Ushbu strategiya ekologik muammolar va ularni hal qilish usullarini nazarda tutadi. U quyidagi strategik maqsadlarga erishishni nazarda tutadi:

- issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish;
- sanoatda energiya samaradorligini oshirish;
- iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, suvni tejaydigan sug‘orish texnologiyalarini joriy etish;
- har yili 200 million dona ko‘chat ekish hisobiga shaharlarda yashil maydonlarni kengaytirish;
- maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini oshirish va boshqalar.

Xulosa

O‘zbekistonda atrof-muhit holati va yashil iqtisodiyotni joriy etish imkoniyatlarini o‘rganish barqaror rivojlanishning asosiy muammolari va salohiyatini aniqladi. Mamlakatdagi mavjud ekologik vaziyat, ayniqsa, iqlim o'zgarishi va global muammolar sharoitida ehtiyotkorlik bilan aralashuvni talab qiladi. Tahlil qilingan havo, suv va tuproq ifloslanishi, shuningdek, tabiiy resurslardan foydalanish yashil amaliyotga o‘tishning dolzarbligini ta’kidladi.

Energetika infratuzilmasi va qayta tiklanadigan energiya salohiyatini baholash diversifikatsiya qilish va an'anaviy manbalarga qaramlikni kamaytirish istiqbollarini belgilab berdi. Yashil iqtisodiyotning sarmoyalarni jalb qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish kabi iqtisodiy afzalliklari mamlakatga barqaror iqtisodiy o‘sish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda davlatning roli, hukumat tashabbuslari va biznes ishtiroki muhim omil hisoblanadi. Yashil amaliyotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda jamoatchilik ongining darajasi va ekologik tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy jihatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Jahon amaliyoti bilan taqqoslash, O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish mumkin bo‘lgan ilg‘or uslub va tajribalarni ajratib ko‘rsatish imkonini beradi.

Yashil iqtisodiyotni joriy etish nafaqat ekologik foyda keltirishini, balki iqtisodiyot va ijtimoiy rivojlanish sohasida ham samarali strategik qadam ekanligini jahon tajribasi tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Birlashgan millatlar tashkilotining atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP). (2021). “Yashil iqtisodiyot: barqaror rivojlanish siyosati va chora-tadbirlari”. https://www.unenvironment.org/resources/report/green-economy-policies-and-measures-sustainable-development
2. Jahon banki. (2022). “O‘zbekiston – mamlakat ekologiyasi tahlili”. https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/country-environmental-analizi
3. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari xalqaro agentligi (IRENA). (2020). "Qayta tiklanadigan energiya statistikasi 2020". https://www.irena.org/publications/2020/Jul/Renewable-capacity-statistics-2020
4. Jahon iqtisodiy forumi. (2021). "Global raqobatbardoshlik hisoboti 2021". https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2021
5. Iqlim harakati kuzatuvchisi. (2022). "O'zbekiston". https://climateactiontracker.org/countries/uzbekistan/
6. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT). (2019). “Sharqiy qo‘shnichilikda yashil iqtisodiyotlar (GREEN) – Mamlakatni baholash bo‘yicha hisobot: O‘zbekiston.” https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva /---sro-moscow/documents/publication/wcms_711405.pdf
7. Osiyo taraqqiyot banki (OTB). (2021). “O‘zbekiston: Hamkorlik strategiyasi (2021–2025)”. https://www.adb.org/countries/uzbekistan/cps
1. 8. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (YTTB). (2020). “O‘zbekiston: Barqaror energiyani moliyaviy qo‘llab-quvvatlash”. https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/uzbekistan-sustainable-energy-finance-facility.html
8. “O‘zbekistonda energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya” (Muallif: Karimov B., 2019 yil):
9. “Markaziy Osiyoda ekologik muammolar va barqaror rivojlanish” (Muallif: Xasanova G., 2021)